

# MILYEN METAFIZIKAI PROBLÉMÁT TEREMT A HALLUCINÁCIÓK LEHETŐSÉGE?\*

TÓZSÉR JÁNOS

## Bevezetés

Az a papír vagy képernyő, amely most előtted van, és amelyet most látsz, *nem szükséges* ahhoz, hogy *pontosan ugyanolyan* fenomenológiai karakterű érzéki tapasztalattal rendelkez, mint amilyenel most rendelkezel, amikor látod. Lehetne pontosan ugyanilyen fenomenológiai karakterű érzéki tapasztalatod akkor is, ha nem észlelnéd ezt a papírt vagy képernyőt, hanem hallucinálnál. Az, *ahogy* most tűnik neked a világ, az, *amilyen* most neked észlelni a világot, lehetséges volna akkor is, ha bekötött szemmel ülnél egy széken, és valaki elektromosan ingerelné agyad megfelelő részeit.

A hallucinációk lehetősége kapcsán a következő alapvető metafizikai kérdés merül fel: hogyan kell értelmezni azt a tényt, hogy genuin módon észlelünk egy elménktől (aktuális érzéki tapasztalatunktól) függetlenül létező tárgyat és nem hallucinálunk, ha genuin észlelésünk és hallucinációnk során rendelkezhetünk fenomenológiai karakterét tekintve pontosan ugyanolyan érzéki tapasztalattal?

Tanulmányomban arra vállalkozom, hogy bemutassam e probléma logikai-fogalmi szerkezetét, és jelezzem a különböző megoldási

---

\* E tanulmány megírását az ELTE MTA TKI támogatta.

javaslatok irányát. Ahogy a dolgot látom, abban elsősorban Michael Martin<sup>1</sup>, David Smith<sup>2</sup> és Tim Crane<sup>3</sup> munkái befolyásoltak.

### *Mi az észlelés tárgya*

Az észleléssel kapcsolatos egyik legelemibb és legtermészetesebb meggyőződésünk az, hogy amikor észlelünk egy tárgyat a környezetünkben, akkor az általunk észlelt tárgy (az a tárgy, amelynek észlelés során a tudatában vagyunk) elménktől, vagyis aktuális érzéki tapasztalatunktól *függetlenül létezik*.

Bármilyen magától értetődőnek tűnjék is e meggyőződésünk, bizonyos alapvető kérdések felvethetők vele kapcsolatban.

Először is: mit foglal magában pontosan e meggyőződésünk? Tegyük fel, hogy látok magam előtt egy paradicsomot. Természetes meggyőződésünk szerint ebben az esetben (1) *egyedül* magának e paradicsomnak mint az elménktől függetlenül létező tárgynak vagyok a tudatában, és (2) *nem* vagyok tudatában olyan entitásoknak, amelyek létezése függ az adott érzéki tapasztalatom meglététől, azaz amelyek természetük szerint elmefüggők. Más szavakkal: amikor észlelem a paradicsomot, akkor (1) *közvetlenül* észlelem az elmefüggetlen paradicsomot, és (2) nem bizonyos más, tudniillik elmefüggő (mentális) entítások észlelésén *keresztül* észlelem. Általánosan kifejezve: amikor genuin módon észlelek egy elmefüggetlen tárgyat, akkor *egyedül* és *közvetlenül* a kérdéses elmefüggetlen tárgynak magának vagyok a tudatában, és nem vagyok tudatában elmefüggő természetű entitásoknak.

Másodszor: miből fakad e meggyőződésünk? E meggyőződésünk legfőbb motívuma *fenomenológiai* természetű. Fenomenológián nem ama husserli technikai-módszertani fogalmat értem, mely szerint zárójelbe

---

<sup>1</sup> Martin, Michael, „The Transparency of Experience”, *Mind and Language* 17 (2002), 376–425. o.; „The Limits of Self-Awareness”, *Philosophical Studies* 120 (2004), 37–89. o.

<sup>2</sup> Smith, David, *The Problem of Perception*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 2002.

<sup>3</sup> Crane, Tim, „The Problem of Perception”, *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (online), 2005.

téve az elmefüggetlen világ létezését, és felfüggesztve valamennyi létítéletünket, elnyer(het)jük a tiszta fenomenológiai mezőt. Az érzéki tapasztalat fenomenológiáján pusztán azt értem, hogy *milyen* nekünk észlelni az elmefüggetlen világot (*what it is like for us to perceive the mind-independent world*). Más szóval azt, *ahogy* az észlelés során egyes szám, első személyű perspektívánkból az elmefüggetlen világ számunkra *tűnik*.

Nagyon elemi módon fogalmazva: e természetes meggyőződésünk abból a fenomenológiai tényből fakad, hogy amikor észlelünk egy tárgyat a környezetünkben, akkor *nem olyan* nekünk, *nem tűnik úgy* nekünk, hogy ennek során elménk tartományához tartozó entitásoknak volnánk a tudatában. Amikor látok magam előtt egy piros paradicsomot, akkor elemi erejű fenomenológiai késztetésem van azt hinni, hogy – ellentétben például a fájdalomaimmal, melyek kétségkívül nem létezhetnek az elmémtől függetlenül – e paradicsom létezése nem függ aktuális érzéki tapasztalatom meglététől.

Világosabb lesz a dolog, ha végrehajtasz egy rövid introspektív/fenomenológiai gyakorlatot, hasonlót ahhoz, amelyet Peter Frederick Strawson ajánl.<sup>4</sup> (A dolog természetesen csak akkor működik, ha ténylegesen végrehajtod azt, amire kérlek.) Arra kérlek, hogy amilyen természetesen csak tudsz, figyelj meg egy tárgyat a környezetben. Például az előtted levő asztalt, vagy a kezedet stb. Állj! Most arra kérlek, hogy fordítsd meg a figyelmed irányát. Vagyis ne a tárgyra magára figyelj, hanem arra, hogy *milyen* neked észlelni azt a tárgyat. Az alapélmény, amelyre e gyakorlat során szert kellett hogy tegyél, az, hogy a második esetben, amikor is figyelmedet a környezetben levő tárgyról a bensődre irányítottad, arra koncentrálni, hogy milyen neked észlelni azt a tárgyat, akkor *nem tűnt úgy* neked, hogy az észlelt elmefüggetlen tárgyhoz képest valami *más* természetű tárgynak volnál a tudatában. Introspekciód tanúsága szerint *nem cserélődött le* az észlelt elmefüggetlen tárgy egy elmefüggőre. Vagy, ahogy Michael Martin kifejti: „[...] az észlelés publikus, elmefüggetlen tárgyai [...] *nem lesznek*

---

<sup>4</sup> Strawson, Peter Frederick, „Perception and its Objects”, a G. MacDonald által szerkesztett *Perception and Identity: Essays Presented to A. J. Ayer with His Replies* c. kötetben, Macmillan, London 1979, 41–60. o.

*száműzve* figyelmünkéből pusztán azért, mert érdeklődésünket arról, hogy milyenek a dolgok környezetünkben, afelé fordítjuk, hogy milyen a róluk való tapasztalatunk”.<sup>5</sup>

Természetesen nem zárhatom ki azt, hogy e meggyőződésünk, mely szerint észlelésünk során egyedül és közvetlenül elmefüggetlen tárgyaknak vagyunk a tudatában, hamis. Lehetséges, hogy a tárgyak érzéki tapasztalatának fenomenológiája megtéveszt bennünket. Kiderülhet, hogy introspekciónk szisztematikusan félrevezet bennünket az észlelés közvetlen tárgyainak természete felől, és valójában észlelésünk során mégiscsak elmefüggetlen, mentális természetű tárgyaknak vagyunk közvetlenül a tudatában. Mindössze azt állítom egészen bizonyosan, hogy az elmefüggetlen tárgyak genuin érzéki tapasztalatóról adott fenomenológiailag hűséges leírásnak azt kell tartalmaznia, hogy egyes szám, első személyű perspektívánkból *úgy tűnik számunkra*, illetve *olyan nekünk*, *mintha* ennek során egyedül és közvetlenül elmefüggetlen tárgyaknak volnánk a tudatában, illetve azt, hogy e fenomenológiai tény a legfőbb motívuma a fentebbi, minden elméleti megfontolás előtti, természetes meggyőződésünknek.

### *Hogyan függ az érzéki tapasztalat a tárgytól?*

Az észleléssel kapcsolatban az előzőn felül rendelkezünk egy másik, elemi és természetes meggyőződéssel. Ez a következő: amikor észlelünk egy tárgyat a környezetünkben, akkor az általunk észlelt tárgy *konstitutív eleme* érzéki tapasztalatunknak.

E meggyőződésünk kapcsán is feltehetőek azok a kérdések, amelyeket az előző meggyőződésünk kapcsán tettem fel.

Először is: mit tartalmaz pontosan e meggyőződésünk? Miféle függést állít az érzéki tapasztalat és az észlelt tárgy között? Miféle függést jelent a ‘konstitutív eleme’ reláció? Vegyük megint azt az esetet, hogy látok magam előtt egy paradicsomot. Kézenfekvőnek tűnik ebben az esetben az érzéki tapasztalatom tárgytól való függését ekképp jellemezni: ha a paradicsom más érzéki tulajdonságokkal rendelkezne

---

<sup>5</sup> Martin, Michael, i. m., 384. o. (Kiemelés – T. J.)

(másmilyen volna az alakja vagy a színe stb.), akkor – *ceteris paribus* – másmilyen fenomenális karakterű érzéki tapasztalattal rendelkeznék, mint amilyenel most rendelkezem. Azt hiszem, ezt senki nem is vitatja. Valójában azonban e kontrafaktuális függésnél *erősebb* függésre gondolok, amikor azt állítom, hogy természetes meggyőződésünk szerint egy tárgy észlelésekor az érzéki tapasztalatomnak konstitutív eleme az általam észlelt tárgy. Ezen ugyanis a következőt értem: AZ az érzéki tapasztalat, amellyel a paradicsom észlelése során rendelkezem, vagyis AZ, amelyet osztenzíven megragadok, amikor észlelem a paradicsomot, *nem individuálható* a paradicsomra mint az általam aktuálisan észlelt tárgyra való hivatkozás nélkül. Általánosan: AZ az érzéki tapasztalat, amellyel egy tárgy észlelése során rendelkezem, és amelyet osztenzíven megragadok, *egyedül* az általam aktuálisan észlelt tárgy relációjában individuálható.

Másodszor: miből fakad e meggyőződésünk? Úgy gondolom, hogy – hasonlóan az előzőhöz – e meggyőződésünk alapja is fenomenológiai természetű. Hadd ajánljak ehhez is egy kis introspektív gyakorlatot. Légy szíves, gondold azt, hogy: 'a New York-i Szabadságszobor a kezében fáklyát tart'. Most azt, hogy: 'Mussolini állandóan hadonászott a beszédei során'. Most pedig azt, hogy: 'a vízesések körül szívárványok keletkeznek'. Állj! Most, légy szíves, nézz a bal tenyeredre. Most a jobb csuklódra. Most pedig meredj magad elé az asztalra. Talán haszontalan-nak találod e gyakorlatot, de ha tényleg végrehajtottad, amire kértelek, akkor tapasztalnod kellett a különbséget aközött, ahogy a három gondolatod tárgya, és ahogy a három érzéki tapasztalatod tárgya adódott számodra. Talán úgy lehetne leírni e gyakorlat eredményét, hogy az érzéki tapasztalataid során úgy tűnt neked, hogy valami (valamilyen tárgy) a gondolat tárgyához viszonyítva *robosztusan adódott* számodra: a tenyered, a csuklód és ez a papír *ott* volt számodra *jelen, prezentálódott* számodra. Úgy gondolom, ez annak ellenére így volt, hogy vizuális típusú gondolatokat gondoltál, és nem olyanokat, hogy: 'a víz 100 Celsius fokon forr', vagy hogy: 'az emberiség a globalizáció felé sodródik', vagy hogy: 'a haszonelvűség relativizmushoz vezet'. Ebben az esetben a különbség a tárgy-adódás módjai között még szembeötlőbb lett volna. Howard Robinson ekképp írja le e különbséget:

A tárgy belépése az érzéki tapasztalatba sokkal teljesebb, mint más típusú mentális aktusokba. [...] Aligha tagadható, hogy az érzéki

tapasztalat oly módon tárja fel a tárgyak természetét, legalábbis ha a világ naív felfogását tekintjük, mely alapvetően eltér attól, ahogy más mentális állapotok tárják fel. Ez utóbbiak közös jellegzetessége ugyanis az, hogy nem igénylik a kérdéses tárgy prezentálódását; a gondolatok vagy vágyak fenomenológiája szempontjából abszolút mellékes, hogy létezik-e a tárgyuk. Lényegében ezek a mentális állapotok a tárgy távollétében is elérik a céljukat. [...] A tárgy ezekben az esetekben pusztán intellektuálisan van jelen, azaz, a gondolat tárgyaként. Az érzéki tapasztalatban a tárgy szerepe teljesen eltérő. Ellentétben ugyanis az előzőekkel, az érzéki tapasztalatban *mindig* prezentálódik egy tárgy, amely tárgy nélkül nem volna lehetséges érzéki tapasztalat. Továbbá, az észlelés e prezentatív aspektusa szerves kapcsolatban áll az észlelés sajátos fenomenológiájával: *a tárgy prezentálódása adja meg az érzéki tapasztalat sajátos fenomenális karakterét.*<sup>6</sup>

Az érzéki tapasztalatban a tárgy-adódás e prezentatív jellegét talán még inkább megragadhatod, ha az érzéki tapasztalatokat nem a gondolatokkal, hanem az elképzelésekkel (imaginációkkal) hasonlítod össze. Persze, ehhez is szükség van egy kis introspektív gyakorlatra. Arra kérlek, hogy válassz ki egy tárgyat magad előtt. Jó alaposan nézd meg, aztán csukd be a szemedet, és próbáld meg elképzelni. Várok. Az eredmény az lesz, hogy az imagináció, ahogy azt David Hume megfogalmazta: „utánozhatja vagy lemásolhatja az érzékszervi benyomásokat, *de nem érheti el az eredeti érzet erejét és frissességét*”.<sup>7</sup> No mármost, plauzibilisnek tűnik ezt az introspektálható különbséget azzal magyarázni, hogy az érzéki tapasztalatod esetében van egy érzéki tulajdonságokkal rendelkező tárgy, mely akkor és ott prezentálódik az elméd számára, és amely nélkül nem lehetséges EZ az érzéki tapasztalatod, az imaginációd esetében pedig nyilvánvalóan nincs. Másik oldalról mondva, nincs mit csodálkozni azon, hogy az imaginációd nem ér(het)ik el az érzéki tapasztalatod frissességét és elevenségét, hiszen

---

<sup>6</sup> Robinson, Howard, *Perception*, Routledge, London 1994, 165–166. o. (Kiemelés – T. J.)

<sup>7</sup> Hume, David (1751/1995), 17. o. (Kiemelés – T. J.)

ebben az esetben nem prezentálódik az elméd számára a tárgy, hanem az elmédnek kell azt mintegy saját erejéből megjelenítenie.

Harmadszor: de mi történik akkor, ha a paradicsom észlelése közben egyszer csak leveszem a szemüvegemet? Az, hogy az általam észlelt paradicsom homályosabbnak tűnik, mint annak előtte, magyaráz megváltozik az érzéki tapasztalatom fenomenális karaktere. E fenomenológiai tényt figyelembe véve jó okom van azt gondolni, hogy az érzéki tapasztalatom fenomenális karakterét *nem egyedül* az általam észlelt tárgy (a paradicsom) konstituálja, vagyis érzéki tapasztalatom fenomenális karaktere *nem kizárólag* a paradicsomtól és annak tulajdonságaitól függ, ugyanis a homályosság egészen bizonyosan nem a paradicsom tulajdonsága. Egyszóval: jó okom van azt gondolni, hogy érzéki tapasztalatom fenomenális karaktere függ az egyes szám, első személyű perspektívámtól, valamint a belső állapotaimtól is.

A kérdés: mennyiben érinti e megfontolás a fentebbi meggyőződésünket? E kérdés kapcsán két megjegyzésem van. Az egyik: az a tény, hogy az érzéki tapasztalatom fenomenális karaktere függ bizonyos szubjektív tényezőktől, nem jelenti azt, hogy kizárólag ezektől függ; ettől még mondható: e szubjektív tényezőkön *felül* az észlelt tárgy *is* konstituens szerepet tölt be az érzéki tapasztalatom fenomenális karakterében. A másik: ha azt gondoljuk is, hogy érzéki tapasztalatainkat az észlelt tárgy *plusz* a szubjektív tényezők együttesen konstituálják, attól még igaz marad az az állítás, hogy az érzéki tapasztalataink nem individuálhatók az általunk aktuálisan észlelt tárgyra való hivatkozással nélkül.

Természetesen nem zárhatom ki, hogy e természetes meggyőződésünk, mely szerint az észlelt tárgy konstitutív eleme a róla való érzéki tapasztalatunknak, hamis. Lehetséges, hogy megtéveszt bennünket a tárgyak érzéki tapasztalatának fenomenológiája. Kiderülhet, hogy introspekciónk szisztematikusan félrevezet bennünket az érzéki tapasztalatban az észlelt tárgy adódásának módját illetően. Úgy tűnhet fel, mintha egy tárgy érzéki tapasztalata nem volna lehetséges tárgyának prezentálódása nélkül, holott valójában lehetséges. Mindössze azt állítom egészen bizonyosan, hogy egy tárgy érzéki tapasztalatáról adott fenomenológiailag hű vagy természetes leírásnak azt kell tartalmaznia, hogy egyes szám első személyű perspektívánkból *úgy tűnik számunkra*, illetve *olyan nekünk*, mintha egy tárgy észlelése során az adott tárgy

prezentálódna számunkra, és ennél fogva nem volna lehetséges egy tárgy érzéki tapasztalata az észlelt tárgy prezentálódása nélkül, illetve azt, hogy e fenomenológiai tény a legfőbb motívuma a fentebbi, minden elméleti megfontolás előtti, természetes meggyőződésünknek.

### *Természetes realizmus és a tárgyak érzéki tapasztalatának fenomenológiája*

A tárgyak észlelésével kapcsolatban két természetes, elemi meggyőződéssel rendelkezünk. Az egyik: azok a tárgyak, amelyeknek környezetünk észlelése során a tudatában vagyunk, *természetük szerint elmefüggetlenek*. A másik: az általunk észlelt tárgyak *konstitutív elemei* a róluk való érzéki tapasztalatainknak. E két meggyőződésünk együttes elfogadását *természetes realizmusnak* nevezem. E természetes realizmus többé-kevésbé hasonló ahhoz, amit számos filozófus igen becsmérően *naiv realizmusnak* nevez. Ez utóbbi *terminus technicus* használatától a benne szereplő 'naiv' kifejezés pejoratív volta miatt tekintek el.

Természetes realizmusunkat képező két meggyőződésünk *logikailag független egymástól*. Első meggyőződésünk ama *tárgy* természetére vonatkozik, amelynek genuin észlelés során a tudatában vagyunk. Második meggyőződésünk ezzel szemben ama *viszony* természetére vonatkozik, ahogyan érzéki tapasztalatunk függ attól a tárgytól, melynek észlelés során aktuálisan a tudatában vagyunk. Egyszóval, természetes realizmusunk a következő két, egymástól logikailag független kérdésre ad határozott választ:

(1) *Milyen természetű tárgyaknak* vagyunk a tudatában a tárgyak észlelése során?

(2) *Milyen természetű viszony* van érzéki tapasztalataink és az általunk aktuálisan észlelt tárgyak között?

Milyen álláspontokkal áll szemben természetes realizmusunk? Az (1) kérdés kapcsán ama nézetekkel áll szemben, melyek szerint az észlelés során elmefüggetlen természetű entitásoknak vagyunk közvetlenül a tudatában, amely elmefüggetlen entitások értelemszerűen nem azonosíthatók az észlelt elmefüggetlen tárgyakkal és azok tulajdonságaival. A

(2) kérdés kapcsán pedig az észlelés Grice-féle oksági elméletével<sup>8</sup> áll szemben, mely szerint a tárgyak érzéki tapasztalata okságilag függ az észlelt tárgytól. Természetes realizmusunk ugyanis ennél erősebb függést állít. Nevezetesen: nem individuálhatjuk egy tárgy érzéki tapasztalatát e tárgyra való hivatkozás nélkül, vagyis az érzéki tapasztalat konstitutív és nem (pusztán) oksági módon függ a tárgytól. Természetes realizmusunk nézőpontjából tehát (1) *meglepő és természetellenes* álláspont az, mely szerint az elmefüggetlen tárgyak genuin észlelése során elmefüggetlen természetű entitásoknak vagyunk közvetlenül a tudatában, és (2) *túl gyenge* álláspont az, mely szerint pusztán oksági kapcsolat van az érzéki tapasztalataink és azok tárgyai között.

Az előző két részben hangsúlyoztam, hogy mindkét, észleléssel kapcsolatos természetes meggyőződésünk fenomenológiai megfontolásokból származik. Természetes realizmusunknak a tárgyak érzéki tapasztalatának fenomenológiája szolgál alapul. Amikor egy elmefüggetlen tárgy érzéki tapasztalatának fenomenológiailag hűséges leírására törekszünk, akkor egyszerűen így fogalmazunk: 'egy elmenktől függetlenül létező tárgy prezentálódik számunkra'. Látni kell azonban azt, hogy e természetes (és fenomenológiailag valóban hű) leírás ugyancsak két, logikailag egymástól független elemből áll, amelyek közül az egyik az észlelt tárgy *természetére* (tudniillik: elmefüggetlen), a másik az észlelő és az észlelt tárgy *viszonyára*, vagy, másképp kifejezve, az észlelt tárgy számunkra való adódásának *módjára* (tudniillik: prezentálódik) vonatkozik.

Két komolyabb ellenvetés jut eszembe, amely az érzéki tapasztalat e fenomenológiai leírásával szemben hozható fel.

Egy: mondhatja valaki azt, hogy az érzéki tapasztalatról adott fenomenológiai leírásom egyszerűen hiányos. Amikor ugyanis a mindennapi életünk során észlelünk egy paradicsomot, akkor – hacsak nem filozófiai célból észleljük, ami ugyebár felettébb ritka dolog – a paradicsom soha nem jelenik meg számunkra semlegesen. Egyszer úgy látjuk, *mint amibe* legszívesebben beleharapnánk, másszor úgy, *mint amit* legszívesebben felkapnánk és valakihez hozzáváganánk stb. Egyszóval:

---

<sup>8</sup> Grice, Herbert Paul, „The Causal Theory of Perception”, *Proceedings of the Aristotelian Society*, Suppl. Vol. 35 (1961), 121–152. o.

egy tárgy észlelésének fenomenológiájához *éppen úgy* hozzátartozik az is, hogy az észlelt tárggyal bizonyos szándékunk van, és meghamisítjuk a fenomenológiai tényeket, ha ettől elvonatkoztatunk.

Válaszom: az ellenvetést bizonyos értelemben jogosnak tartom. Sőt, magam is szimpatizálok azzal az elmélettel, mely szerint közvetlenül észleljük a tárgyak potenciális alkalmazásait vagy affordanciáit (mint Gibson *bottom-up* észleléselemlete állítja). Az ok, amiért e tanulmányban mégsem foglalkozom az érzéki tapasztalat ezen aspektusával, egyszerűen az, hogy az észlelés metafizikai problémája vonatkozásában az affordanciák nem játszanak szerepet. Abban ugyanis – mint mindjárt megmutatom – az érzéki tapasztalat általam leírt két fenomenológiai sajátosságáé a fő szerep.

Kettő: érvelhet valaki úgy, hogy az a meggyőződésünk, hogy egy tárgy észlelése során közvetlenül az elmefüggetlen tárgyakhoz férünk hozzá, igaz ugyan a látásra és a tapintásra, de nem igaz minden további nélkül a többi érzékszervre. A hallás, a szaglás és az ízlelés esetében ugyanis nincs meg az a fajta közvetlenség, amely a látást és a tapintást kétségkívül jellemzi. Amikor például hallok egy macskát, akkor valójában egy nyávogást hallok, amikor belépek egy konyhába, akkor valójában ételszagot szaglok (érzek), és amikor megkóstolok egy citromot, akkor valójában savanyú ízt ízlelek (érzek). Ahogy O. K. Bouwsma<sup>9</sup> megmutatta: míg a hangokat, a szagokat és az ízeket a forrásuktól *függetlenül le tudjuk írni*, addig a látás és a tapintás tárgyait nem, vagy csak igen mesterkélten: 'látok egy felhő alakú megjelenést' vagy 'rendelkezem egy bársonyszerű tapintásérzettel'. Összefoglalva: úgy tűnik, látásunkkal és tapintásunkkal valóban közvetlenül hozzáférünk az elmefüggetlen világ tárgyaihoz, de a maradék három érzékszervünk nem éri el közvetlenül az elmefüggetlen világ tárgyait.

Válaszom: igaz ugyan az, hogy a hallás, a szaglás és az ízlelés közvetlen tárgya a hang, a szag illetve az íz, vagyis nem konkrét fizikai tárgy, azonban e három dolog ettől még elménktől függetlenül létezik. Ennyiben az ellenvetés irreleváns. Mindazonáltal, magam is úgy

---

<sup>9</sup> Bouwsma, O. K., „Moore's Theory of Sense Data”, a Geoffrey J. Warnock által szerkesztett *The Philosophy of Perception* c. kötetben, Oxford University Press, London 1942/1967, 8–24. o.

gondolom, hogy a látás és a tapintás valóban kitüntetett érzékelési módok; ezek megléte nélkül (ha ez egyáltalán lehetséges, amiben kételkedem) alapvetően más fogalmakkal rendelkeznének az elmefüggetlen világról. E tanulmányban azonban nem foglalkozom az érzékszervek különbözőségéből fakadó problémákkal, és be kell vallanom: sajnos igen valószínű, hogy állításaim némelyike egyedül a látásra és a tapintásra érvényes, többi érzékszervünkre nem, vagy csak kevésbé.

*Milyen problémát jelent a hallucinációk lehetősége a természetes realizmus számára?*

Az előző részben meghatározott, a tárgyak érzéki tapasztalatának fenomenológiájára épülő természetes realizmusunkkal szemben – mint köztudott – az újkori filozófia történetében számos megfontolás, érv született. Ha lehet általánosan fogalmazni: az újkori filozófiák egyik fő karakterisztikuma éppen az volt, hogy elutasították természetes realizmusunkat. Szinte valamennyi újkori filozófus azon a nézetén volt, hogy aminek észlelés során a tudatában vagyunk, az valamilyen szubjektív-mentális természetű kép, idea, benyomás, képzet stb.

E tanulmányban egyetlen, természetes realizmusunkat érintő kihívással foglalkozom: lehetségesek hallucinációk. A paradicsom példájánál maradva: rendelkezhetem fenomenális karakterét tekintve pontosan ugyanolyan érzéki tapasztalattal, mint a paradicsom genuin észlelése során akkor is, ha nem észlelem a paradicsomot, hanem bekötött szemmel ülök, és valaki elektromosan ingerli az agyam megfelelő részeit.

A hallucinációk lehetőségének e megfogalmazása a következő, a dolog szempontjából nézve döntő fontosságú kérdést veti fel: mit jelent az, hogy rendelkezhetem fenomenális karakterét tekintve *pontosan ugyanolyan* érzéki tapasztalattal egy tárgy észlelése és a megfelelő hallucináció során? A legegyszerűbb és legvilágosabb válasz erre a kérdésre ez: a két numerikusan különböző érzéki tapasztalatomat, az észlelést és a hallucinációt *egyes szám első személyű perspektívából nem tudom egymástól megkülönböztetni*. Másként mondva: egy tárgy észlelése és a megfelelő hallucináció során átélt érzéki tapasztalatom, pusztán az érzéki tapasztalatom fenomenális karakterét figyelembe véve, vagyis

kizárólag ama faktorokat figyelembe véve, amelyekhez szubjektíve hozzáférnek, *megkülönböztethetetlen* egymástól.

Nagyon fontos: a 'fenomenális karakterét tekintve pontosan ugyanolyan' fogalmát *episztemológiai* predikátumokkal jellemzem (csak ilyenekkel lehet), és mint ilyenekből ugyebár nem következnek magától értetődően metafizikai konklúziók. Magyarán: abból, hogy egy genuin és egy hallucinatív érzéki tapasztalatot nem tudom egymástól egyes szám, első személyű perspektívából megkülönböztetni, *nem következik*, hogy a két érzéki tapasztalatot ugyanabba a mentális állapotípusba tartozik. Sok filozófus (és talán a józan eszünk) szerint nagyon jó okunk van elfogadni azt, hogy amennyiben egy genuin és egy hallucinatív érzéki tapasztalat szubjektíve megkülönböztethetetlen, akkor ugyanabba a mentális állapotípusba tartoznak, látni kell azonban, hogy kényszerítő okunk nincs.

Hadd fogalmazzam meg ennek fényében az észlelés metafizikai problémáját. Mivel lehetséges olyan hallucináció, amely szubjektíve megkülönböztethetetlen számomra egy elmefüggetlen tárgy genuin észlelésétől, ennek következtében a hallucinatív érzéki tapasztalatot általam egyes szám első személyű perspektívából adott leírása *pontosan megegyezne* az elmefüggetlen tárgy genuin észlelése során átélt érzéki tapasztalatot leírásával. Egyszerűen mondva: ha történetesen hallucinálnék, akkor érzéki tapasztalatomnak *ugyanazt* a fenomenológiai leírását adnám, mint amit az előzőekben adtam, amikor is egy elmefüggetlen tárgy genuin észlelése során adódó érzéki tapasztalatot írtam le. Vagyis: ha hallucinálnék, akkor is azt mondanám, hogy introspekción tanúsága szerint (1) egy elmémtől függetlenül létező tárgynak vagyok a tudatában, mivel hallucinatív érzéki tapasztalatomban sem találnék introspekciónnal elmefüggő természetű entitásokat, és (2) az általam aktuálisan észlelt tárgy konstituens eleme a róla való érzéki tapasztalatot, mivel hallucináción során is úgy tünne számomra, hogy prezentálódik egy tárgy. Az észlelés metafizikai problémája tehát a következő két kérdést foglalja magában:

(1) Milyen természetű entitásoknak vagyunk a tudatában egy elmefüggetlen tárgy genuin észlelése során, ha rendelkezhetünk fenomenális karakterét tekintve pontosan ugyanolyan, vagyis szubjektíve megkülönböztethetetlen érzéki tapasztalattal akkor is, ha nem észleljük a kérdéses elmefüggetlen tárgyat, hanem hallucinálunk,

aminek során – hasonlóan a genuin érzéki tapasztalathoz – szintén úgy tűnik számunkra, hogy egyedül és közvetlenül egy elmefüggetlen tárgynak vagyunk a tudatában?

(2) Milyen természetű viszony van egy elmefüggetlen tárgy genuin észlelése során érzéki tapasztalatunk és az általunk aktuálisan észlelt, elménktől függetlenül létező tárgy között, ha rendelkezhetünk fenomenális karakterét tekintve pontosan ugyanolyan, vagyis szubjektíve megkülönböztethetetlen érzéki tapasztalattal akkor is, ha nem észleljük az elmefüggetlen tárgyat, hanem hallucinálunk, aminek során – hasonlóan a genuin érzéki tapasztalathoz – úgy tűnik számunkra, hogy prezentálódik egy tárgy?

#### *Az észlelés metafizikai problémájának három megoldási stratégiája*

Állításom az, hogy az észlelés metafizikai problémájára alapvetően *három* megoldási stratégia szerint lehetséges válaszolni. Nézzük a lényegüket kiemelve ezeket:

Az első: tartsunk ki mindkét vonatkozásban a tárgyak észlelésének fentebbi, természetes leírása mellett. Állítsuk tehát azt, hogy amikor genuin módon észlelünk egy elmefüggetlen tárgyat, akkor (1) egyedül és közvetlenül az adott elmefüggetlen tárgynak vagyunk a tudatában, és (2) érzéki tapasztalatunknak konstituens eleme az általunk észlelt tárgy. Ne hagyjuk magunkat zavartatni attól a ténytől, hogy éppenséggel rendelkezhetnénk fenomenális karakterét tekintve pontosan ugyanolyan hallucinációval, mint amilyenrel egy elmefüggetlen tárgy genuin észlelése során rendelkezünk. Egyszerűen *tüntessük ki és vegyük névértéken* az elmefüggetlen tárgy genuin érzéki tapasztalatának fenomenológiáját, és *tartsunk ki* természetes realizmusunk mellett.

Persze, el kell számolnunk a hallucinációk eseteivel is. Hogy tehetjük ezt? Úgy, hogy azt állítjuk: annak ellenére, hogy egyes szám, első személyű perspektívából nem tudjuk megkülönböztetni hallucinációnk során átélt érzéki tapasztalatunkat egy elmefüggetlen tárgy genuin észlelése során átélt érzéki tapasztalatunktól, a két esetben *más típusú mentális állapotban vagyunk*. Ezt megtehetjük, ugyanis a 'szubjektíve megkülönböztethetetlen' predikátum *nem azonos* az 'ugyanabba a mentális állapot típusba tartozik' predikátummal. Valamint: ezt *kell*

állítanunk. A hangsúly most az észleléssel kapcsolatos második meggyőződésünkön van. Ha ugyanis egy elmefüggetlen tárgy genuin észlelése során érzéki tapasztalatunknak konstituens eleme az általunk aktuálisan észlelt tárgy, akkor e genuin érzéki tapasztalattól szubjektíve megkülönböztethetetlen hallucináció során nem lehetünk ugyanazon típusú mentális állapotban, ugyanis hallucinációnk során a kérdéses elmefüggetlen tárgy nincs jelen, vagy nem a megfelelő módon van jelen. Két mentális állapot nem tartozhat egy és ugyanazon típusba, ha az egyik rendelkezik olyan konstitutív elemmel, amellyel a másik nem rendelkezik. Ezt az érvelési stratégiát követi az észlelés *diszjunktív* elméletének a híve.

A második: (1) tartsunk ki az észleléssel kapcsolatos természetes meggyőződésünk első aspektusa mellett, fogadjuk el tehát azt, hogy amikor észlelünk egy tárgyat, akkor egyedül és közvetlenül az adott elmefüggetlen tárgynak vagyunk a tudatában. Továbbá: (2) állítsuk azt, hogy amennyiben a hallucinatív és genuin érzéki tapasztalatunk szubjektíve megkülönböztethetetlen egymástól, akkor a két esetben ugyanazon típusú mentális állapotban vagyunk.

Ha e két tézisből indulunk ki, akkor tagadni kényszerülünk az észleléssel kapcsolatos második természetes meggyőződésünket, mely szerint egy tárgy érzéki tapasztalatának konstituens eleme az általunk észlelt tárgy. Az alapmegfontolás a következő: amikor hallucinálunk, akkor nem észlelünk semmiféle tárgyat, nem vagyunk semmilyen tárgynak a tudatában. Következésképpen: hallucinációnk során átélt érzéki tapasztalatunknak semmiféle tárgy nem konstitutív eleme. Mivel azonban hallucinációnk során ugyanazon típusú mentális állapotban vagyunk, mint az attól szubjektíve megkülönböztethetetlen genuin észlelés során, ennek következtében genuin észlelésünk során átélt érzéki tapasztalatunknak *sem* lehet konstitutív eleme az a tárgy, amelyet aktuálisan észlelünk vagy amelynek aktuálisan a tudatában vagyunk. Hiszen amennyiben konstitutív eleme volna, nem állíthatnánk azt, hogy a két esetben ugyanazon típusú mentális állapotban vagyunk. Ezt az érvelési stratégiát fogadja el az észlelés *intencionális* elméletének a híve.

E két érvelési stratégia nagyon világosan kirajzol egy frontot. Ha abból indulunk ki, hogy érzéki tapasztalatunknak konstituens eleme az általunk aktuálisan észlelt elmefüggetlen tárgy, akkor értelemszerűen el kell utasítanunk azt, hogy hallucinációnk és a fenomenális karakterét

tekintve megkülönböztethetetlen genuin észlelésünk során ugyanazon típusú mentális állapotban vagyunk. Ha pedig abból indulunk ki, hogy hallucinációnk és az attól fenomenális karakterét tekintve megkülönböztethetetlen genuin észlelésünk során ugyanazon típusú mentális állapotban vagyunk, akkor értelemszerűen el kell utasítanunk azt, hogy érzéki tapasztalatunknak konstituens eleme az általunk aktuálisan észlelt elmefüggetlen tárgy.

E két állásponton kívül van azonban még egy harmadik is, amely *prima facie* talán kevésbé kézenfekvő, mint e kettő, de amely alapvetően átrendezi a frontvonalakat.

A harmadik: (1) fogadjuk el az intencionális elmélethez hasonlóan azt a tézist, hogy: ha hallucinációnk során átélt érzéki tapasztalatunk fenomenális karakterét tekintve megkülönböztethetetlen számunkra a genuin észlelésünk során átélt érzéki tapasztalatunktól, akkor a két esetben ugyanazon típusú mentális állapotban vagyunk. Ezenkívül: (2) fogadjuk el a diszjunktív elmélethez hasonlóan azt a tézist, hogy egy tárgy érzéki tapasztalatában konstitutív szerepet tölt be az a tárgy, amelynek aktuálisan a tudatában vagyunk.

Lehetséges egyáltalán ez a kombináció? Lehetséges, csak éppen tagadni kényszerülünk az észleléssel kapcsolatos első meggyőződésünket, mely szerint: amikor észlelünk egy tárgyat, akkor egyedül és közvetlenül az elménktől függetlenül létező tárgynak vagyunk a tudatában. Íme az alapmegfontolás: ha érzéki tapasztalatunknak konstitutív eleme az a tárgy, amelyet aktuálisan észlelünk, vagy amelynek aktuálisan a tudatában vagyunk, és ha hallucinációnk során ugyanazon típusú mentális állapotban vagyunk, mint az attól fenomenális karakterét tekintve megkülönböztethetetlen genuin észlelés során, akkor hallucinációnk során *is* léteznie kell egy tárgynak, amelyet aktuálisan észlelünk vagy amelynek aktuálisan a tudatában vagyunk. Mivel pedig hallucinációnk során *per definitionem* nem észlelünk elmefüggetlen tárgyakat, az a tárgy, amelynek a hallucinációja során a tudatában vagyunk, elmefüggő (mentális) természetű. Mivel pedig ugyanazon típusú mentális állapotban vagyunk, hallucinációnk és az attól fenomenális karakterét tekintve megkülönböztethetetlen genuin észlelés során, ebből következően genuin észlelésünk során *is*, az a tárgy, amelynek a tudatában vagyunk, elmefüggő (mentális) természetű. Ezt az érvelési stratégiát követi az észlelés *érzetadat-elméletének* híve.

Explicitté téve: az észlelés metafizikai problémája a következő négy tézis együttes inkonzisztenciájában rejlik:

*Elmefüggetlenségi tézis (EFT):* Amikor  $S$  észlel egy elmefüggetlen  $t$  tárgyat, akkor  $S$  egyedül és közvetlenül  $t$ -nek van a tudatában.

*Tárgy-függőségi tézis (TFT):* Amikor  $S$  észlel egy  $t$  tárgyat, akkor  $S$  aktuális érzéki tapasztalatának konstitutív eleme  $t$ .

*Hallucinációk lehetőségének tézise (HLT):*  $S$  rendelkezhet fenomenális karakterét tekintve pontosan ugyanolyan, vagyis egymástól szubjektíve megkülönböztethetetlen érzéki tapasztalattal hallucinációja és genuin észlelése során.

*Közös fajta tézis (KFT):* Ha  $S$  hallucinatív érzéki tapasztalata fenomenális karakterét tekintve megkülönböztethetetlen  $S$  genuin érzéki tapasztalatától, akkor  $S$  ugyanazon típusú mentális állapotban van.<sup>10</sup>

---

<sup>10</sup> Enégy tézissel kapcsolatban három megjegyzésem van. Egy: abban, hogy épp e négy tézis konfliktusában látom az észlelés metafizikai problémájának a gyökerét, különösen Michael Martin és Tim Crane fentebb idézett munkái befolyásoltak. Kettő: A 'Közös Fajta Tézis' (*Common Kind Assumption*) elnevezést Martintól veszem. Három: korábban, „The Content of Perceptual Experience” c. tanulmányomban (megjelenés alatt a Forrai Gábor és Kampis György által szerkesztett *Intentionality: Past and Future* c. kötetben, Rodopi, Amsterdam Atlanta) az EFT-t 'Transzparencia tézis'-nek neveztem. Az elnevezést az indokolta, hogy fenomenológiailag úgy is le lehet írni az érzéki tapasztalat fenomenológiájának első aspektusát, hogy azt mondjuk: az érzéki tapasztalat *átlátszó* (transzparens) a tárgyára. Azért térek most el a 'transzparens' kifejezés használatától, mert annak sajátos elméleti konnotációja van, melyet nem akarok vállalni. Jelesül: az érzéki tapasztalat abban az értelemben transzparens, hogy  $S$  érzéki tapasztalata során nem fér hozzá introspekciójával érzéki tapasztalata reprezentációs tulajdonságaihoz, hanem csak a reprezentált tárgyhoz (lásd: Harman, Gilbert, „The Intrinsic Quality of Experience”, a Ned Block, Owen Flanagan és Güven Güzeldere által szerkesztett *The Nature of Consciousness* c. kötetben, The MIT Press, Cambridge, Mass., 1997, 663–675. o. és Tye, Michael, „Visual Qualia and Visual Content”, a Tim Crane által szerkesztett *The Contents of Experience* c. kötetben, Cambridge University Press, Cambridge 1992, 158–177. o.

A HLT-t mind a diszjunktív, mind az intencionális, mind az érzetadatelmélet elfogadja, azzal tehát most nem foglalkozom. A vita a három nagy elmélet között a fennmaradó három tézis körül forog. Aki szerint az EFT és a TFT igaz, az tagadni kényszerül a KFT-t. Aki szerint az EFT és a KFT igaz, az tagadni kényszerül a TFT-t. És aki szerint a TFT és a KFT igaz, az tagadni kényszerül az EFT-t. Magyarán: akár a diszjunktív, akár az intencionális, akár az érzetadatelméletet fogadja is el valaki, az EFT, a TFT és a KFT közül valamelyiket szükségképpen fel kell adnia.

Úgy gondolom, hogy e három tézis segítségével az észlelés metafizikai problémája megoldási javaslatainak a legvilágosabb taxonómiáját adom. E taxonómia ugyanis világosan mutatja: az észlelés metafizikai problémája nem kétpólusú, mint ahogyan azt sokan feltételezik. Nem igaz tehát az, hogy egy észleléselemélet vagy reprezentacionalista vagy direkt realista, vagyis vagy elismer közvetítő tárgyakat az észlelés során az elme és az elmefüggetlen világ között, vagy nem ismer el. Látni kell: ennél bonyolultabb a helyzet. Mind az intencionális, mind a diszjunktív elmélet direkt realista elmélet, mindkettő szerint genuin észlelés során egyedül és kizárólag elmefüggetlen tárgyaknak vagyunk a tudatában, mégis a két elmélet alapvetően különbözik egymástól. A két elmélet ugyanis különböző típusú viszonyt feltételez az érzéki tapasztalatban az elme és az észlelt elmefüggetlen tárgyak között.

Azt a filozófiatörténeti tényt, hogy a filozófiai irodalomban az a nézet gyökeresedett meg, hogy az észleléseleméletek vagy direkt realisták vagy reprezentacionalisták, éppen az okozza, hogy a különféle filozófusok nem vettek tudomást arról, hogy természetes (az érzéki tapasztalat fenomenológiájára alapozott) realizmusunk nemcsak ama tárgy természetére nézve tartalmaz utalást, amelynek genuin észlelés során a tudatában vagyunk, hanem arra a viszonyra nézvést is, ahogyan érzéki tapasztalatunk függ az általunk aktuálisan észlelt tárgytól.

És még valami, amit e négy tézis kapcsán mondanom kell: tanulmányom első két részében megmutattam, hogy az EFT és a TFT fenomenológiai megfontoláson nyugszik. De vedd észre: valójában a KFT is fenomenológiai természetű tézis, annak ellenére, hogy tartalmaz egy következtetést. E megfontolást döntő jelentőségűnek tartom. Ez ugyanis azt jelenti, hogy bármelyik tézist adod is fel e három közül (és

valamelyiket fel kell adnod!), azt kell állítanod, hogy introspekciónk valamely vonatkozásban *nem fér hozzá* érzéki tapasztalatunk valódi természetéhez. Más szóval: az észlelés bármelyik elméletét fogadod is el, legalább egy ponton szükségképpen szembekerülsz annak introspekciónjával, hogy milyen is érzéki tapasztalattal rendelkezi. Az érzéki tapasztalat egy aspektusa vonatkozásában azt kell mondanod: 'noha introspekción az érzéki tapasztalat természetéről azt mondja, hogy..., *valójában* az érzéki tapasztalat természete más'.

Ellenőrizd le! Ha az érzetadat-elmélet híve vagy, és az EFT-t tagadod, akkor ezt kell mondanod: 'noha az introspekción azt mondja, hogy egy elmefüggetlen tárgy genuin észlelése során kizárólag elmefüggetlen tárgyakként vagyok a tudatában, ez *téves*, mert *valójában* elmefüggő tárgyakként vagyok a tudatában'. Ha intencionalista vagy, és a TFT-t tagadod, akkor ezt kell mondanod: 'noha az introspekción azt mondja, hogy egy tárgy észlelése során, az érzéki tapasztalatban a tárgyak sajátos módon adódnak, prezentálódnak számomra, és ennél fogva nem lehetséges ugyanaz a tapasztalat e tárgy hiányában, ez *téves*, mert *valójában* lehetséges ugyanazon típusú érzéki tapasztalat a tárgy hiányában is'. Ha pedig diszjunktivista vagy, és a KFT-t tagadod, akkor ezt kell mondanod: 'noha introspekciónnal nem tudom megkülönböztetni egy tárgy genuin észlelése során átélt érzéki tapasztalatomat a megfelelő hallucinatív érzéki tapasztalatomtól, ezek *valójában* mégis különböző típusú mentális állapotok'.

Paradicsomi körülmények volnának, ha együttesen kitarthatnánk mind az EFT, mind a TFT, mind a KFT mellett. Ez akkor volna lehetséges, ha nem volna igaz a HLT. Csakhogy a HLT igaz, következésképpen nincsenek paradicsomi körülmények. A vita természetét illetően maximálisan egyetértek tehát Michael Martinnal, aki szerint: „végső soron, mind az érzetadat-elmélet, mind az intencionális elmélet és mind a diszjunktivizmus magyarázata egyfajta *hibaelmélet (error-theory)* az érzéki jelenségek és a tapasztalat introspekciónja vonatkozásában”.<sup>11</sup>

---

<sup>11</sup> Martin, Michael, „The Transparency of Experience”, *Mind and Language* 17 (2002), 421. o. (Kiemelés – T. J.)

## Irodalom

- Bouwsma, O. K., „Moore’s Theory of Sense Data”, a Geoffrey J. Warnock által szerkesztett *The Philosophy of Perception* c. kötetben, Oxford University Press, London 1942, 8–24. o.
- Crane, Tim, „The Problem of Perception”, *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (online), 2005.
- Gibson, J. J., *The Ecological Approach to Visual Perception*, Houghton Mifflin, Boston 1979.
- Grice, Herbert Paul, „The Causal Theory of Perception”, *Proceedings of the Aristotelian Society*, Suppl. Vol. 35 (1961), 121–152.
- Harman, Gilbert, „The Intrinsic Quality of Experience”, *Philosophical Perspectives* 4 (1990), 31–52. o. Újranyomva a Ned Block, Owen Flanagan és Güven Güzeldere által szerkesztett *The Nature of Consciousness* c. kötetben, The MIT Press, Cambridge Mass. 1997, 663–675. o.
- Hume, David, *Tanulmány az emberi értelemeről* (ford. Vámosi Pál), Nippon kiadó, Budapest 1995. (Eredeti megjelenés: 1751.)
- Martin, Michael, „The Transparency of Experience”, *Mind and Language* 17 (2002), 376–425. o.
- Martin, Michael, „The Limits of Self-Awareness”, *Philosophical Studies* 120 (2004), 37–89. o.
- Robinson, Howard, *Perception*, Routledge, London 1994.
- Smith, David A., *The Problem of Perception*, Harvard University Press, Cambridge, Mass. 2002.
- Strawson, Peter Frederick, „Perception and its Objects”, a G. MacDonald által szerkesztett *Perception and Identity: Essays Presented to A. J. Ayer with His Replies* c. kötetben, Macmillan, London 1979, 41–60. o.
- Tózsér, J. „The Content of Perceptual Experience”, a Forrai Gábor és Kampis György által szerkesztett *Intentionality: Past and Future* c. kötetben, Rodopi, Amsterdam, Atlanta (megjelenés alatt).
- Tye, Michael, „Visual Qualia and Visual Content” a Tim Crane által szerkesztett *The Contents of Experience* c. kötetben, Cambridge University Press, Cambridge 1992, 158–177. o.

## Abstract

The sheet of paper or the screen before you that you can see at the moment is not necessary for you to have a sense experience of exactly the same phenomenological character as you are having when you see them. You could have a sense experience of exactly the same phenomenological character even if you were not sensing the sheet or screen but were merely having a hallucination. The way the world appears to you, the way it is for you now to perceive the world, would be possible even if you were sitting in a chair blindfolded and having the appropriate part of your brain electrically stimulated.

The possibility of hallucination gives rise to the following fundamental metaphysical question: how are we to construe the fact that we genuinely perceive, i.e. do not hallucinate, an object which is independent of our mind (our actual sense experience) if we can have a sense experience of exactly the same character both when we are genuinely perceiving and when we are hallucinating.

In this paper I undertake to present the conceptual and logical structure of the problem and to indicate directions which proposed solutions can take.